

БАЛКАНСЬКІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЄКТИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ***Ігор Горобець***

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Суми, Україна
e-mail: gorobech.igor@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2416-7898>

Стаття присвячена аналізу історії формування інтеграційних проєктів на Балканах та сучасному стану європейської інтеграції держав регіону. Висвітлено три етапи розвитку регіональних балканських інтеграційних проєктів. Перші два з них були пов'язані з внутрішньою інтеграцією у форматі Королівства сербів, хорватів, словенців та Югославії. Третій етап обумовлений різними швидкостями інтеграції балканських країн до Європейського Союзу та НАТО.

Андрій Мартинов

доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України, Київ, Україна
e-mail: martynov.andriy15@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

Ключові слова: Балкани, інтеграційні проєкти, європейська інтеграція, Європейський Союз, Північноатлантичний альянс, Югославія

BALKAN INTEGRATION PROCESSES: HISTORY AND MODERNITY***Igor Horobets***

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of World History, International Relations and Methods of Teaching Historical Disciplines, Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko, Sumy, Ukraine
e-mail: gorobech.igor@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2416-7898>

The aim of the article is to highlight the attempts of Balkan regional integration in the twentieth century and early XXI century. The Balkan region occupies a special place in European history. Various civilization influences intersect in the Balkans, and trade routes from Europe to the Middle East have traditionally passed. The uneven historical development of the Balkan peoples has led to the severity of the formation of nation-states and the dominance of conflicting internal regional and external interests in the Balkans. The conflict potential of Balkan history was due to the clash of ideas of

Andrey Martynov

Doctor of Historical Sciences,
Professor, Leading Researcher of the
Department of World History and
International Relations, Institute of
History of Ukraine National Academy
of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail:

martynov.andriy15@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

“great” state formations in the form of “Greater Serbia”, “Greater Albania”, “Greater Serbia”, “Greater Macedonia”. An attempt to resolve these contradictions on an international basis was an attempt to implement the Yugoslav project. This project had two different implementation attempts. After the First World War, Yugoslavism was embodied in the format of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

After the Second World War, a more successful attempt at international integration was made in the form of Yugoslav federalism. However, exogenous processes have overturned the achievements of endogenous regional integration. The implementation of the European integration project of the Balkan countries depends on the readiness of the European Union to accept them and on the readiness of the Balkan countries to become part of the European Union. The European integration of the Balkan countries raises the question of the borders of the European Union. Turkey remains on the verge of civilization influences. Turkey's accession to the European Union is of strategic global importance. The qualitative characteristics of the European Union depend on the solution of this issue. The EU does not synchronize the accession process of the Balkan countries with the negotiation process with Turkey. It is impossible to do that, because Turkey is more than all the six Balkan countries that emerged after the breakup of Yugoslavia.

Keywords: Balkans, integration projects, European integration, European Union, North Atlantic Alliance, Yugoslavia

URL:

<https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/20>

Горобець І., & Мартинов А.

(2022). Балканські інтеграційні проекти: історія і сучасність.

Консенсус, 2, 77–90.

Балканський регіон в європейській історії займає особливе місце. Термін Балкани в 1808 р. ввів берлінський географ А. Цьойне¹. Відтоді поняття Балкани стало синонімом незрозумілих заплутаних процесів. Середньовічне завоювання територій балканських народів Османською імперією відокремило їх від загальних тенденцій розвитку історії західноєвропейських народів. Відтоді на Балканах перехрещуються різні цивілізаційні впливи і традиційного проходили торговельні шляхи з Європи на Близькій Схід. Балканський регіон населений різними етносами, які нерівномірно у різні часи досягали рівня національної ідентичності, достатнього для створення власних національних держав. Нерівномірність історичного розвитку балканських народів обумовила гостроту становлення національних держав та домінування

¹ Hans Hartl. Der «einige» und «unabhängige» Balkan. München, 1977. С. 10.

конфліктних внутрішньо регіональних і зовнішніх щодо Балкан інтересів. На початку XXI ст. Балкани залишаються прикладом не тільки дезінтеграційних, а й інтеграційних процесів.

Зазначеній проблематиці присвячено чимало різних наукових розробок. Натомість темі пошуку інтеграційних регіональних проєктів, особливо у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів. Ідея єдиних і незалежних Балкан з'явилась ще у XIX ст. Але реалізувати її було дуже складно, адже регіон є мозаїкою східних, західних, середземноморських впливів, різних націй і культур. Гасло «Балкани для балканських народів» так і не було реалізовано не в останню чергу завдяки принципу «одна нація – одна держава». Конфліктний потенціал балканської історії був обумовлений зіткненням ідей «великих» державних утворень у вигляді «Великої Сербії», «Великої Албанії» і тощо. Однак балканський регіон надто мозаїчний і конфліктогенний, аби своє місце тут знайшли «міні-імперії». Своєрідною спробою зняття цих протиріч на інтернаціональній основі була спроба втілення в життя проєкту Югославії. Він мав дві різні спроби реалізації.

Після Першої світової війни югославізм був втілений у проєкті Королівства сербів, хорватів і словенців. Натомість після Другої світової війни була здійснена більш вдала спроба інтернаціональної інтеграції у вигляді югославського федералізму. Однак екзогенні процеси перекреслили досягнення ендогенної регіональної інтеграції. Зважаючи на це, важливо зрозуміти, які саме фактори робили неможливими реалізацію балканських інтеграційних проєктів та які наслідки для Європи це мало.

Мета статті полягає у висвітленні спроб балканської регіональної інтеграції у XX столітті та на початку XXI століття.

Огляд публікацій. Після Першої світової війни факт виникнення Королівства сербів, хорватів, словенців стимулював зацікавленість щодо досліджень регіональних інтеграційних процесів. У німецькій історіографії міжвоєнного періоду цей інтерес проявлявся з точки зору дослідження місця Балкан у європейській історії. На фоні великої депресії німецький історик Г. Гросс оптимістично обґрунтовував можливості регіональної балканської інтеграції у форматі погодження інтересів країн цього регіону. Інструментом такого знаходження консенсусу він вважав балканські конференції².

У нацистській Німеччині були змінені акценти щодо балканського регіону. Ф. Тірфельдер обґрунтовував включення Балкан у систему «нового європейського порядку»³. Після Другої світової війни актуалізував інтерес американських дослідників балканської проблематики. Й. Роучек обґрунтовував домінування Й. Тіто у балканській політиці⁴. Сполучені Штати сподівались, що амбіції Тіто щодо

² Hermann Gross. Grundlagen und Ziele der Balkankonferenz. Leipzig, 1932.

³ Franz Thierfelder. Der Balkan im europäischen Raum. Berlin, 1941.

⁴ Joseph Roucek. Balkan Politics. California, 1948.

створення під своїм керівництвом Балканської федерації сприятимуть радикальному послаблення радянського впливу в Східній Європі⁵. Зазначена парадигма домінувала у дослідженнях фахівців східноєвропейських досліджень у ФРН. Професор Мюнхенського інституту східноєвропейських досліджень Й. Кюль звернув увагу на те, що провал плану Тіто щодо федералізації Балкан на фоні протистояння зі Сталіним було своєрідним компромісом із реальністю⁶.

З точки зору історії і сучасності розвитку балканських інтеграційних проєктів можна виділити ключові етапи розвитку регіональних інтеграційних процесів. Перший етап був пов'язаний із існуванням «Королівства сербів, хорватів, словенців» (1918–1941). У хронологічних межах цього етапу в 1920 р. виник ідеологічно інший формат регіональної інтеграції у вигляді «федерації Балканських комуністів», яким доводилось робити складний вибір між національними інтересами і соціалістичною солідарністю. Другий етап ототожнюється із розвитком Югославської федерації у всіх її формах (1945–1991). Третій етап після балканських війн (1991–1999) обумовлений спробами приєднання країн регіону до процесу європейської інтеграції. Він триває донині.

Практичні спроби розвитку регіональної інтеграції були обумовлені спробами правлячих еліт «Королівства сербів, хорватів, словенців» знайти вихід із кризи великої депресії. Тобто ідея економічної інтеграції у регіоні на той час була важливішою за спроби політичної інтеграції. Однак несприятливі глобальні економічної умови кризи обумовили складні проблеми зі створенням ефективного регіонального інтеграційного проєкту. У 1930–1934 рр. існувала Балканська Антанта. На Балканській конференції в Афінах (5–12 жовтня 1930 р.) була спроба налагодити співпрацю з політичних, економічних, транспортних, соціальних питань⁷. Однак на заваді інтеграційним економічним процесам опинились також суперечливі регіональні проблеми. На Балканській конференції в Стамбулі (20–26 жовтня 1931 р.) обговорювалась проблема загострення македонської проблеми за умов світової економічної кризи⁸. Своєрідною реакцією на загострення економічних проблем у кризовій Веймерській республіці, яка була ключовим економічним партнером балканських країн, стала Балканська конференція в Бухаресті (22–29 жовтня 1932 р.), де обговорювались загрози націонал-соціалізму в Німеччині⁹. Зрештою, на Балканській конференції в Салоніках (4–11 листопада 1933 р.) було реалізовано спробу знайти позитивні результати та отримати конкретні рішення. У підсумку її роботи 9 лютого 1934 р. було підписано в Афінах пакт Балканської Антанти¹⁰. Але цей формат

⁵ Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times. Hamden Connecticut, 1964.

⁶ Joachim Kühl. Föderationspläne im Donauraum und in Ostmitteleuropa. München, 1958.

⁷ Ibid. С. 154.

⁸ Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times... Р. 162.

⁹ Ibid. Р. 214.

¹⁰ Joachim Kühl. Föderationspläne im Donauraum und in Ostmitteleuropa...

регіональної інтеграції не забезпечив суб'єктність регіону за умов загальноєвропейської кризи міжвоєнного періоду. На початку 1940-х років балканські країни були окуповані нацистською Німеччиною.

Другий етап розвитку проєктів балканської регіональної інтеграції, пов'язаний із югославським федералізмом, синхронізувався з «холодної війною» між США і СРСР. Дві великі держави перетворили Балкани на зону боротьби за реалізацію своїх інтересів. Югославський лідер Тіто спробував консолідувати регіон на основі рівної віддаленості від Москви і Вашингтону. 27 листопада 1947 р. Тіто під час візиту в Софію висловив ідею створення Балканської федерації під югославським лідерством. Це спровокувало прямий конфлікт Югославії із СРСР. Прямий конфлікт між різними геополітичними інтересами знайшов форму ідеологічного протистояння між Белградом і Москвою. Тіто шукав можливості для співпраці Югославії навіть із країнами НАТО. 28 лютого 1953 р. в Анкарі було підписано договір про дружбу і співробітництво Греції, Туреччини, Югославії. Однак грецько-турецькі протиріччя мінімізували можливості для створення східноєвропейської балканської федерації. Нормалізація радянсько-югославських відносин відбулася у червні 1955 р. за результатами візиту М. Хрущова до Белграда¹¹.

Процеси кризи моделі югославського федералізму в умовах завершення «холодної війни» в Європі стали віддзеркаленням трансформації європейської системи міжнародних відносин. Посилення албанського національного руху в Косово відбувалося у контексті відродження національної ідентичності інших народів колишньої Югославії. Розпад Югославії сприяв дестабілізації становища на Балканах. Югославія була важливим ідеологічним і політичним елементом міжнародного порядку часів «холодної війни». Після її завершення зникла об'єктивна потреба в продовженні існування без змін такої моделі багатонаціональної державності. Однак для багатьох великих держав Балкани залишаються елементом суперечностей за сфери впливу. Крім того, радикальний націоналізм балканських народів здатен знову і знову ставити під загрозу європейський мир і міждержавні кордони у цьому регіоні в процесі війн за югославський спадок. Проблема визначення статусу Косова виявилася біля витоків процесу розпаду Югославії й фактично проголошення незалежності Косова не тільки формально завершило дезінтеграцію балканського регіонального простору, але й зробило розпад колишньої Югославії незворотним.

Водночас розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 січня 1995 року та було пов'язано зі вступом до ЄС нейтральних Австрії і Швеції, а також Фінляндії, внесло суттєву «нейтралістську» ноту у зовнішню політику Європейського Союзу. Частина держав-членів Євросоюзу вважала, що доцільно відкласти розширення на Схід до вирішення питань структурних та інституційних перетворень в «старому» Євросоюзі. Тобто спочатку вирішити власні проблеми, а потім займатися чужими. Однак в такому разі процес розширення ризикував призупинитись на тривалій час,

¹¹ Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times... P. 255.

що абсолютно не влаштувало держави-кандидати на вступ. Хоча вони й запевняли, що проводили реформи для себе, а не для Євросоюзу. Так критичні оцінки Євросоюзу щодо близької перспективи членства Болгарії та Румунії були переглянуті після війни за Косово проти Югославії у 1999 р. Адже без вступу цих країн важко було розраховувати на тривалу стабілізацію становища на Балканах.

Фактично прийом центральноєвропейських країн до Євросоюзу був наперед визначений моральними зобов'язаннями Західної Європи та прагматичними міркуваннями щодо подолання розколу Європи за підсумками «холодної війни»¹².

Постмодерні балканські війни 1991–1999 рр. склалися з декількох міжнаціональних війн. Найкоротшою була війна югославської армії проти Словенії (літо 1991 р.). Більш кривавою і тривалою була сербсько-хорватська війна 1991–1995 рр. Вона синхронізувалась із війною у Боснії та Герцеговині, яка за конфесійною ознакою набула форми як війни між православними сербами та хорватами католиками, так і їх обох з боснійськими мусульманами.

31 березня 1995 р. закінчився строк мандата миротворчих сил ООН, що розділяли хорватів і сербів Країни. У травні 1995 р. хорватські війська відвоювали у сербів Західну Славонію. У серпні 1995 р. хорвати відвоювали м. Кнін. 3 жовтня 1995 р. Загреб і Белград домовились про поетапне повернення Східної Славонії Бараньї і Західного Срема під контроль Хорватії. У лютому 2000 р. С. Месич був обраний президентом Хорватії. Уряд І. Рачана почав реформи, спрямовані на створення передумов для вступу Хорватії до НАТО та ЄС. Хорватія почала співпрацювати з Міжнародним трибуналом у Гаазі. У 1999 р. Хорватія відкрила свій повітряний простір для бомбардувань Югославії. Зрештою 2013 р. Хорватія вступила в Європейський Союз.

17 вересня 1991 р. Республіка Македонія утвердила декларацію про державний суверенітет. 17 листопада 1991 р. була прийнята Конституція, яка викликала критику у сусідній Греції. Албанські націоналісти також претендували на частину території Македонії. 21 лютого 1992 р. Македонія і Сербія підписали угоду про виведення підрозділів Югославської народної армії. 10 серпня 2001 р. за посередництва Х. Солани власті Македонії досягнули компромісу з албанцями. Була оголошена амністія албанським бойовикам та внесені зміни до конституції, які надали автономію албанським районам. За це Македонія стала асоційованим членом ЄС.

24 березня 1999 р. розпочалася 76-денна військова операція НАТО проти Югославії, в ході якої було завдано ракетних і бомбових ударів по стратегічних і військових об'єктах. Загалом було здійснено 35 тисяч бойових вильотів і скинуто на територію СРЮ 20 тисяч бомб і ракет. Втрати югославської народної армії становили понад 5 тисяч військових, також близько 2 тисяч цивільних загинули. 9 червня 1999 р. Югославія капітулювала і погодилась на введення військ НАТО на чолі міжнародних сил КФОР. 24 червня 2000 р. в Югославії відбулися перші прямі вибори президента, перемогу на яких здобув лідер Демократичної партії Сербії В. Коштуніца.

¹² Dülffer Jost. Europa im Ost-West Konflikt. 1945-1991. München, 2004. С. 273.

Складним був шлях до незалежності Чорногорії. 27 квітня 1992 р. було створено «третю» Югославію у форматі Союзнаї Республіки Югославії, у складі якої залишились Сербія і Чорногорія. Д. Чосич 15 червня 1992 р. був обраний президентом СРЮ. На посаду прем'єр-міністра він запропонував М. Паніча американського підприємця сербського походження. У грудні 1992 р. до влади повернувся С. Мілошевич. Тільки після підписання Дейтонської мирної угоди у грудні 1996 р. було припинено режим економічних санкцій щодо СРЮ. Активізувалась демократична опозиція у Сербії. На президентських виборах у Чорногорії 5 жовтня 1997 р. переміг 35-річний прем'єр-міністр М. Джуканович. Війна НАТО за Косово прискорила розпад СРЮ. За посередництва представника ЄС Х. Солани відбулися сербсько-чорногорські переговори, внаслідок яких 14 березня 2002 р. було підписано документ під назвою «Вихідні основи врегулювання відносин Сербії і Чорногорії». Було схвалено перехідну конфедеративну модель відносин. 21 травня 2006 р. більшість населення Чорногорії проголосувала за незалежність.

Кривава війна на території Боснії і Герцеговини тривала майже три роки. У Дейтоні 21 листопада 1995 р. керівник Сербії С. Мілошевич, керівник Хорватії Ф. Туджман, керівник боснійських мусульман А. Ізетбегович підписали угоду про поділ території між Мусульмансько-хорватською Боснійською федерацією і боснійською Сербською Республікою. Над цим три національним, три релігійним державним новоутворенням було встановлено міжнародний протекторат.

Остаточна мирна угода була підписана 14 грудня 1995 р. у Парижі. Перші повоєнні вибори в Боснії і Герцеговині відбулися 14 вересня 1996 р. Вибори виграли три правлячі націоналістичні партії Хорватська демократична співдружність К. Зубака, Партія демократичних дій А. Ізетбеговича, Сербська демократична партія М. Крайшніка. Відтоді до 2022 р. так і не вдалося консолідувати етнічні громади Боснії і Герцеговини. Тільки у 2000–2002 рр. завдяки австрійському дипломату В. Петричу, який обіймав посаду Високого представника в Боснії та Герцеговині здійснив гармонізацію республіканського законодавства. Однак шлях до багатонаціональної демократичної держави ще далекий як і інтеграція до ЄС.

Війна в Косово 1999 р. засвідчила потребу включення постконфліктних Балкан до Євросоюзу. Таким чином, було визначено подальшу стратегію розширення. Причому з цією стратегією апріорі погодилися й країни, які вже вели переговори про вступ до Євросоюзу. Суттєву помилку ЄС зробив у македонському питанні. Зокрема, Європейський Союз відмовившись від підписання підготовленої у березні 2000 р. угоди про стабілізацію та асоціацію не зміг запобігти етнополітичному конфлікту в Македонії за участі албанської меншості. Рамкова угода слов'янського уряду Македонії та албанської громади країни 13 серпня 2001 р. в Охріді відкрила шлях до федералізації Македонії¹³. 24 лютого 2003 р., незважаючи на грецьку критику,

¹³ Пономарёва Е. Этнополитический конфликт в Македонии: подходы к урегулированию кризиса. *Обозреватель*. 2006. № 6. С. 116.

розпочалася миротворча операція Європейського Союзу у Македонії. Це стало можливо завдяки зняттю турецького вето на виконання угоди між НАТО та ЄС щодо використання ресурсів Північноатлантичного альянсу у військово-політичних операціях Європейського Союзу¹⁴.

На фоні зазначених протиріч 16 квітня 2003 р. країни-члени Європейського Союзу прийняли Афінську декларацію на підтримку вступу до ЄС десятих нових країн-членів. Цей крок став свідченням дієвості спільної зовнішньої політики Європейського Союзу¹⁵.

Серйознішим був вплив розширення, яке відбулося 1 травня 2004 р., коли членами Європейського Союзу стали відразу десять нових країн: Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чеська Республіка, Угорщина. Для посткомуністичних країн повернення до Європи було тісно пов'язане з питанням ідентичності. Оскільки дві частини Європи знову поєдналися, розширення Європейського Союзу в 2004 р. було названо «найуспішнішим актом зовнішньої політики, коли-небудь здійсненим Євросоюзом»¹⁶. Після масштабного розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 р., висловлювалися припущення, що посилення неоднорідності країн-членів ЄС радикальним чином не ускладнить реалізацію спільної зовнішньої, безпекової та оборонної політики¹⁷.

Балканське розширення Європейського Союзу після вступу Болгарії та Румунії, яке відбулося 1 січня 2007 р., поставило проблему нестабільності у Південно-Східній Європі на порядок денний зовнішньої політики Європейського Союзу¹⁸. Гострими у цьому регіоні виглядають міждержавні суперечки. Греція досі незадоволена назвою країни «Македонія». Туреччина сподівалася на те, що ісламізація Балкан сприятиме її просуванню до Європейського Союзу¹⁹. Європейські праві розглядають таку перспективу як відродження турецької загрози, відсунутої від Відня ще 1683 року.

Комісар Європейського Союзу з питань розширення О. Ренн запевняє, що Європейський Союз «визначає себе через спільні цінності своїх членів, а не за географічним принципом»²⁰. Координатор спільної зовнішньої та оборонної

¹⁴ Кудряшова Ю. Турция и политика безопасности ЕС. *Обозреватель*. 2006. № 12. С. 97.

¹⁵ Erklärung der Mitgliedstaaten der EU anlässlich der Unterzeichnung des Beitritts Vertrags von zehn Kandidatenländern zur EU. *Internationale Politik*. 2003. № 9. С. 83–85.

¹⁶ Kok W. Enlarging the European Union – Achievements and Challenges (Report to the European Commission). URL: http://www.ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/kok/report_kok_en.pdf

¹⁷ Müller-Brandeck-Bocquet Gisela (Hrsg). The Future of the European Foreign, Security and Defense Policy after Enlargement. Baden-Baden, 2006. С. 61.

¹⁸ Boshkow Alexander. Bulgarien vor dem EU-Beitritt. *Europäische Rundschau*. 2006. № 4. С. 76.

¹⁹ Zippel Wilfred. Spezifika einer Südost Erweiterung der EU. Die Türkei und die EU-Türkei Beziehungen. Baden-Baden, 2003. С. 44.

²⁰ Rehn O. Building a New Consensus on Enlargement: How to match the strategic interest and functioning capacity of the EU. *Speech given at the European Policy Centre*. Brussels. 19 May 2006. P. 3.

політики Європейського Союзу Х. Солана офіційно назвав вступ Болгарії та Румунії «успішним процесом»²¹. Коментуючи цю хвилю розширення, комісар Європейської комісії Г. Ферхойген запевнив, що ЄС залишається відкритим для кожної європейської нації²².

Аналізуючи наслідки розширення Європейського Союзу, баварський політик Е. Штойбер зазначав, що після можливого вступу до ЄС Македонії, Хорватії та Туреччини та доведення кількості країн-членів до 30, необхідно встановити остаточні кордони об'єднаної Європи²³. Резолюція № 1244 Ради Безпеки ООН передбачала створення цивільної адміністрації Місії ООН у Косово. Головним завданням було визначено підготовку краю до незалежності. 2001 р. було прийнято «Конституційні рамки для Косово». Зокрема, було легалізовано створення албанського самоуправління. Однак до 17 березня 2008 р., коли в односторонньому порядку було проголошено незалежність Косово, ООН виконувало функції контролю зовнішніх зносин, безпеки, митної та фінансової політики. 15 червня 2008 р. набула чинності Конституція Косово. На той час край визнали 43 країни світу. Ісламісти вважали, що виникнення в Європі ще однієї мусульманської держави є свідченням посилення впливу ісламу в світі. Косово подало заявку на вступ до НАТО та МВФ.

17 липня 2008 р. Росія висловила невдоволення доповіддю Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна щодо Місії тимчасової адміністрації ООН у Косово. Генсек пропонував передати більше функцій у незалежному Косово Європейському Союзу. 21 липня 2008 р. сербські спецслужби заарештували колишнього лідера боснійських сербів Р. Караджича. Також Белград прийняв рішення відновити дипломатичні відносини з тими країнами, які визнали незалежність Косово. Це мало відкрити шлях Сербії до Європейського Союзу²⁴. Але навіть після арешту Караджича Нідерланди виступили проти розгляду можливості отримання Сербією статусу країни кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Водночас залишається гострою суперечка між Грецією та Македонією щодо назви останньої. Афіни відкинули варіанти назв: «Верхня Македонія», «Північна Македонія», «Вардарська Македонія». Суперечка тривала з 1991 р., коли Республіка Македонія стала незалежною внаслідок розпаду Югославії. У квітні 2005 р. Македонія відкинула назву «Республіка Македонія – Скоп'є». Внаслідок цього протистояння Греція у квітні 2008 р. заблокувала вступ Македонії до НАТО.

²¹ Solana Javier. Successive EU enlargement have been an extremely positive force / Woschnagg Gregor, Mück Werner, Payrleitner. Hinter den Kulissen der EU. Österreichs EU-Vorsitz und die Zukunft Europas. Wien, 2007. С. 114.

²² Verheugen Günter. Die EU ist offen für jede europäische Nation / Woschnagg Gregor, Mück Werner, Payrleitner. Hinter den Kulissen der EU. Österreichs EU-Vorsitz und die Zukunft Europas. Wien. 2007. С. 216.

²³ Stoiber Edmund. Die Erweiterungsfähigkeit der EU – Perspektiven und Grenzen. *Politische Studien*. 2007. № 1-2. С. 18.

²⁴ Mennel Rainer. Der Balkan. Einfluss und Interessensphären. Osnabrück, 1999. С. 139.

21 липня 2008 р. у Вашингтоні відбулися переговори президента США Дж. Буша молодшого з президентом Косово Ф. Сейдіу та прем'єр-міністром Х. Тачі. США підтвердили незалежність та територіальну цілісність Косово. Того ж дня Косово почало видавати паспорти албанцям. Косовський прецедент синхронізувався з конституційною кризою у Бельгії. Багатша Фландрія хотіла відокремитися від Валлонії. Каталонські та шотландські націоналісти ставили перед Європейським Союзом питання щодо можливості залишитися в складі Євросоюзу в разі свого самовизначення як незалежних держав.

Також із проблемами відбувається інтеграція Хорватії. Ще 29 жовтня 2001 р. Хорватія підписала з Європейським Союзом Угоду про асоціацію та стабілізацію. 21 лютого 2003 р. Хорватія подала заявку на вступ до Європейського Союзу. Нарешті 17 березня 2005 р. після передачі до Гаазького трибуналу генерала А. Готовини офіційно розпочалися переговори про вступ Хорватії до Європейського Союзу²⁵. Ірландське «ні» ратифікації Лісабонського договору блокувало переговори про вступ Хорватії до Євросоюзу.

Натомість у процесі європейської інтеграції Македонія та Боснія та Герцеговина знаходяться на етапі виконання Угод про асоціацію та стабілізацію. Аналогічну угоду з Європейським Союзом уклала Чорногорія. Проблемними залишаються відносини ЄС із Сербією. Сербське суспільство дуже складно міняє свою ментальність. Лише у червні 2008 р. Європейський Союз підписав із Боснією та Герцеговиною угоду про стабілізацію та асоціацію.

3 жовтня 2005 р. розпочалися офіційні переговори про вступ Туреччини до Європейського Союзу. Стати частиною Європейського Союзу відповідає економічним інтересам Туреччини. Внаслідок цього буде легалізовано турецьку робочу силу. Мусульманський світ також зацікавлений у вступі Туреччини до Європейського Союзу як «троянського коня». Найбільше вступ Туреччини лобіюють США, які розглядають це як гарантію зміцнення євроатлантичного мосту. Історично Туреччина розглядала Європу як об'єкт експансії. Цей факт й зараз створює чимало проблем.

Туреччина, зокрема, не сприймає ультимативну передумови визнати геноцид вірмен в обмін на прогрес щодо вступу країни в Європейський Союз. Молоді турки виступають проти заборони у Туреччині ісламістських партій, коли в Європі дозволені партії, які мають назву «християнські». Правда, окрім назви нічого християнського в цих партіях більше немає. Турки матимуть більшість у Європейському парламенті. Відкритим залишається питання адаптації шаріату до європейського права²⁶. Натомість Сполучені Штати Америки переконують, що вступ Туреччини змінить глобальну роль Європейського Союзу. Але поки що, здається, сам

²⁵ Skreb Marco. Kroatien und die EU. *Europäische Rundschau*. 2006. № 4. С. 39.

²⁶ Kramer Heinz. A Changing Turkey. The Challenge to Europe and the United States. Washington: Brookings Institution, 2000. С. 32.

Євросоюз до цього не готовий. Серйозно розглядати вступ Туреччини доведеться в разі приєднання до Євросоюзу балканських країн, включно з мусульманськими Албанією, Боснією та Герцеговиною, Косово.

Однак вступ Туреччини до Євросоюзу вимагатиме додаткових фінансових витрат, не на часі в умовах кризи. Праві політичні сили більшості країн Євросоюзу вважають, що процес європейської модернізації Туреччини ще не можна вважати цілком завершеним. Якщо за відповідний критерій вважати, наприклад, секуляризацію, то в ісламському турецькому суспільстві ймовірно марно розраховувати на європейський обсяг секуляризації²⁷. Однак це не заважає американським неоконсерваторам вважати, що модернізація ісламських країн на основі західних ліберально-демократичних цінностей буде днем остаточної перемоги над загрозою тероризму. Відкритим залишається тільки питання, наскільки ця мета може бути реалістичною.

На перешкоді вступу Туреччини стоїть її слабкість структур, недостатня консолідованість Євросоюзу після кількох масштабних розширень. Євросоюз залишається переважно «демократією еліт». Символом непорозуміння стали хіджаби на головах турчанок²⁸. Для Туреччини у грудні 2002 р. було розроблено спеціальний план вступу до Євросоюзу. На переговори, які, нагадаємо розпочалися у лютому 2005 р., відвели 10–15 років. Можливо, в результаті переговорів буде вирішено, що вступ Туреччини відбуватиметься відповідно до складної процедури з тривалим перехідним періодом та внесенням застережень щодо винятків, а також захисних застережень, спрямованих на регулювання особливо чутливих сфер. Туреччина залишається стурбованою ситуацією в Іраку, зважаючи на перспективу створення держави Курдистан. Адже це означатиме фактичний розподіл території Туреччини. В окремих важливих для Туреччини сферах особливий статус може наблизитися до «привілейованого партнерства». Водночас не можна не брати до уваги й такий аргумент, «якщо перед Туреччиною остаточно зачиняться двері ЄС, – зазначає З. Бжезинський, – не можна буде виключати відродження в цій країні ісламських релігійно-політичних традицій і, як наслідок, радикальної (вірогідно з внутрішніми потребами) зміни її міжнародного курсу»²⁹.

Поки що серйозні проблеми зі вступом не лише Туреччини, а й Албанії, Боснії та Герцеговини, Македонії й Сербії. Вони залишаються на периферії процесу розширення ЄС³⁰. Після вступу 1 січня 2007 р. Болгарії та Румунії Євросоюз отримав населення. Причому балканське розширення Євросоюзу розглядається як

²⁷ Schmale Wolfgang. *Geschichte und Zukunft der Europäischen Identität*. Stuttgart, 2008. P. 14.

²⁸ Bass-am-Tibi. *Mit dem Kopftuch nach Europa? Die Türkei auf dem Weg in die Europäische Union*. Darmstadt, 2005. S. 182.

²⁹ Бжезинский З. *Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство*. Москва, 2004. С. 89.

³⁰ Bohle Dorothea. *Europas neue Peripherie. Transformationen und transnationale Integration*. Münster, 2002. С. 43.

вирішальний момент створення стабільної демократичної системи у країнах Південної та Східної Європи³¹.

Балкани залишаються слабкою ланкою у планах Євросоюзу розбудувати транспортні сполучення з Причорномор'ям та Кавказом. Балканами проходить п'ятий транспортний коридор Трієст – Любляна – Загреб – Будапешт – Чоп – Київ. Крім того, через моравсько-вардарський прохід йде десятий міжнародний транспортний коридор, який поєднує Західну Європу з Грецією. Спроба стабілізації Балкан відніме у Євросоюзу багато часу та ресурсів на десятиріччя вперед. Після вступу 2013 р. Хорватії до Євросоюзу не було надано додаткового імпульсу інтеграції до ЄС Боснії і Герцеговини, Сербії, Північної Македонії, Косово і Чорногорії.

Висновки. Дві перші спроби реалізації балканських інтеграційних проектів (Королівство сербів, хорватів, словенців та югославської федерації) до певної міри сприяли внутрішній регіональній консолідації, але не включили Балкани в інтеграційні європейські проекти. Югославія часів Тіто, починаючи з 1960-х років намагалась долучитись до західноєвропейського інтеграційного проекту. Вона залишалась нейтральною державою та була глибокою економічною периферією Європейського економічного співтовариства. Розпад колишньої Югославії спровокував майже десятиліття балканських війн. По мірі виходу з цих війн першими до Європейського Союзу з колишніх югославських республік вступила Словенія (2004). Знадобилось ще дев'ять років, аби 2013 р. до ЄС вступила Хорватія. Цього замало для інтеграції балканських країн до ЄС. Триває наукова і політична дискусія щодо меж балканської інтеграції до ЄС. Повна регіональна інтеграція можлива після вступу Туреччини до ЄС. Це програма максимум. ЄС не синхронізує процес переговорів про вступ балканських країн із переговорним процесом з Туреччиною. Надто різні умови цих процесів.

Глобальні кризи 2020-х років максимально уповільнює процес завершення вступу балканських країн до Європейського Союзу. Пандемія коронавірусу негативно позначилась на темпі переговорів Албанії, Боснії та Герцеговини, Сербії, Північної Македонії, Косово, Чорногорії щодо вступу до Європейського Союзу. У 2021 р. Європейський Союз актуалізував переговори з балканськими країнами. Успіхом можна вважати досягнення компромісу Греції і Македонії щодо назви останньої та розблокування процесу вступу Північної Македонії до НАТО. У випадку з європейською інтеграції складно консолідувати національну державність балканських країн та їхнього приєднання до наднаціонального європейського проекту. Європейська інтеграція Албанії, Сербії, Косово неможлива без вирішення питання визнання Сербією незалежності Косово. Європейська інтеграція Боснії та Герцеговини також неможлива без вирішення питання статусу конфедеративних зв'язків боснійських сербів, боснійських хорватів і босняків. Без вирішення

³¹ Kneuer Marianne. *Demokratisierung durch die EU. Süd und Ostmitteleuropa im Vergleich.* Wiesbaden, 2007. С. 12.

«сербського» та «албанського» питань на основі виходу Сербії та Албанії на наднаціональний етап розвитку неможливо завершити розширення Європейського Союзу на Балкани.

REFERENCES

- Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times. Hamden Connecticut, 1964.
- Bass-am-Tibi. Mit dem Kopftuch nach Europa? Die Türkei auf dem Weg in die Europäische Union. Darmstadt, 2005.
- Bohle Dorothea. Europas neue Peripherie. Transformationen und transnationale Integration. Münster, 2002.
- Boshkow Alexander. Bulgarien vor dem EU-Beitritt. *Europäische Rundschau*. 2006. № 4.
- Bzhezinskii Z. Vybor. Globalnoe gospodstvo ili globalnoe liderstvo. Moskva, 2004.
- Dülffer Jost. Europa im Ost-West Konflikt. 1945–1991. München, 2004.
- Erklärung der Mitgliedstaaten der EU anlässlich der Unterzeichnung des Beitritts Vertrags von zehn Kandidatenländern zur EU. *Internationale Politik*. 2003. № 9.
- Franz Thierfelder. Der Balkan im europäischen Raum. Berlin, 1941.
- Hans Hartl. Der «einige» und «unabhängige» Balkan. München, 1977.
- Hermann Gross. Grundlagen und Ziele der Balkankonferenz. Leipzig, 1932.
- Joseph Roucek. Balkan Politics. California, 1948.
- Joachim Kühl. Förderationspläne im Donaauraum und in Ostmitteleuropa. München, 1958.
- Kneuer Marianne. Demokratisierung durch die EU. Süd und Ostmitteleuropa im Vergleich. Wiesbaden, 2007.
- Kok W. Enlarging the European Union – Achievements and Challenges (Report to the European Commission). URL: http://www.ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/kok/report_kok_en.pdf
- Kramer Heinz. A Changing Turkey. The Challenge to Europe and the United States. Washington: Brookings Institution, 2000.
- Kudriashova Yu. Turtsiia i politika bezopasnosti ES. *Obozrevatel*. 2006. № 12.
- Müller-Brandeck-Bocquet Gisela (Hrsg.). The Future of the European Foreign, Security and Defence Policy after Enlargement. Baden-Baden, 2006.
- Mennel Rainer. Der Balkan. Einfluss und Interessensphären. Osnabrück, 1999.
- Ponomareva E. Etnopoliticheski konflikt v Makedonii: podkhody k uregulirovaniu krizisa. *Obozrevatel*. 2006. № 6.
- Rehn O. Building a New Consensus on Enlargement: How to match the strategic interest and functioning capacity of the EU. *Speech given at the European Policy Centre*. Brussels. 19 May 2006.
- Schmale Wolfgang. Geschichte und Zukunft der Europäischen Identität. Stuttgart, 2008.
- Skreb Marco. Kroatien und die EU. *Europäische Rundschau*. 2006. № 4.
- Solana Javier. Successive EU enlargement have been an extremely positive force / Woschnagg Gregor, Mück Werner, Payrleitner. Hinter den Kulissen der EU. Österreichs EU-Vorsitz und die Zukunft Europas. Wien. 2007.
- Stoiber Edmund. Die Erweiterungsfähigkeit der EU – Perspektiven und Grenzen. *Politische Studien*. 2007. № 1-2.
- Verheugen Günter. Die EU ist offen für jede europäische Nation / Woschnagg Gregor, Mück Werner, Payrleitner. Hinter den Kulissen der EU. Österreichs EU-Vorsitz und die Zukunft

Europas. Wien, 2007.

Zippel Wilfred. Spezifika einer Südost Erweiterung der EU. Die Türkei und die EU-Türkei Beziehungen. Baden-Baden, 2003.